

INSON KAPITALINING MAZMUN-MOHİYATI VA UNING JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI O'RNI

Sultanova Aziza Rixsivoyevna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

“Ijtimoiy fanlar” kafedrası

dotsenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20537042>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 26-may 2026 yil

Ma'qullandi: 28-may 2026 yil

Nashr qilindi: 30-may 2026 yil

KEYWORDS

inson kapitali, iqtisodiy taraqqiyot, ta'lim, innovatsiya, intellektual salohiyat, jamiyat rivoji, investitsiya, mehnat unumdorligi.

ABSTRACT

Mazkur maqolada inson kapitalining mazmun-mohiyati, uning shakllanish omillari hamda jamiyat taraqqiyotidagi o'rni tahlil qilingan. Tadqiqot davomida inson kapitalining iqtisodiy rivojlanish, ijtimoiy barqarorlik va innovatsion taraqqiyotdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, inson kapitaliga investitsiya kiritishning davlat va jamiyat rivojlanishiga ta'siri ilmiy jihatdan asoslab berilgan.

Bugungi globallashuv va innovatsion rivojlanish sharoitida inson kapitali jamiyat taraqqiyotining eng muhim omillaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, davlatning iqtisodiy qudrati, ijtimoiy barqarorligi hamda raqobatbardoshligi, avvalo, inson salohiyati, uning bilim darajasi, kasbiy malakasi va intellektual imkoniyatlariga bog'liqdir. Shu bois inson kapitaliga investitsiya kiritish, ta'lim tizimini rivojlantirish, sog'lom va malakali kadrlarni shakllantirish masalalari zamonaviy davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylanmoqda.

Inson kapitali tushunchasi nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy, ma'naviy va madaniy rivojlanish bilan ham chambarchas bog'liqdir. Insonning bilim va ko'nikmalari, tajribasi, ijodiy yondashuvi hamda innovatsion fikrlashi jamiyat taraqqiyotining asosiy harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi. Ayniqsa, raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalari jadallik bilan rivojlanayotgan hozirgi davrda inson kapitalining ahamiyati yanada ortib bormoqda. Mazkur maqolada inson kapitalining mazmun-mohiyati, uning shakllanish omillari hamda jamiyat taraqqiyotidagi o'rni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, inson kapitalining iqtisodiy o'sish, ijtimoiy farovonlik va davlat rivojlanishiga ta'siri yoritilib, ushbu sohadagi nazariy qarashlar va ilmiy yondashuvlar umumlashtiriladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Hozirgi kunda inson kapitali va u bilan bog'liq nazariy masalalar S.A.Grachev, M.A.Gundorova, V.A.Moshnov, V.V.Adamchuk, G.Boryagin, V.A.Galkina, B.M.Genkin, M.M.Xaykin, A.Ya.Kibanova, G.S.Bekker, I.V.Gruzkov hamda A.V.Koritskiy kabi xorijiy olimlar tomonidan keng miqyosda tadqiq etilgan. So'nggi yillarda mamlakatimiz olimlari-Q.X.Abdurahmonov, A.O'lmasov, A.Vahobov, M.Saidov, I.A.Bakiyeva, M.Q.Pardayev, B.A.Abdukarimov, K.Saidov, M.Muxammedov, D.Aslanova, R.Seytmuradov va S.Isxakovalar tomonidan ham inson kapitali

sohasida qator ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Mazkur maqolada inson kapitalining mazmun-mohiyati yoritilib, tadqiqot jarayonida analiz va sintez, umumlashtirish hamda qiyosiy tahlil metodlaridan samarali foydalanilgan.

Muhokama

Inson kapitali tushunchasi ilk bor 1958-yilda amerikalik iqtisodchi Jacob Mincer tomonidan "Inson kapitaliga investitsiyalar va shaxsiy daromadlarning taqsimlanishi" nomli maqolada qo'llanilgan. Keyinchalik, 1961-yilda Theodore Schultz hamda 1964-yildan boshlab Gary Becker tomonidan inson kapitali konsepsiyasi yanada rivojlantirildi. Inson kapitali nazariyasining ilmiy asoslarini yaratganligi uchun Theodore Schultz 1979-yilda, uning shogirdi Gary Becker esa 1992-yilda iqtisodiyot bo'yicha Nobel mukofotiga sazovor bo'lgan. Shuningdek, 1971-yilda iqtisodiyot bo'yicha Nobel mukofoti laureati Simon Kuznets ham inson kapitali nazariyasining shakllanishiga munosib hissa qo'shgan ¹.

Inson kapitali nazariyasi institutsional va neoklassik nazariyalar, shuningdek boshqa xususiy iqtisodiy ta'limotlar yutuqlariga tayangan holda shakllandi. Mazkur nazariyaning yuzaga kelishi iqtisodiyot va unga bog'liq fanlarning amaliy hayot hamda real iqtisodiyot ehtiyojlariga javob sifatida namoyon bo'ldi.

Inson salohiyati (potensial) bu "xarakatga keltirilishi mumkin bo'lgan va qo'yilgan maqsadga erishishda kelib chiqadigan vazifalarni yechishda ishlatilishi mumkin bo'lgan imkoniyatlar, manbalar, vositalar, zahiralar va boshqalar yig'indisidir; jamiyat alohida a'zosining, davlatning ma'lum bir sohadagi imkoniyatlari".² Bular investitsiya qabul qilmagan qobiliyatlardir. Investitsiya natijasida shakllantirilgan va rivojlantirilgan qobiliyatlarni esa inson kapitali deb, qabul qilishimiz mumkin. Asrimizning avvalida olimlar har bir odam va butun aholining qiymatini aniqlashga harakat qildilar. Buning sababi mamlakatlar hukumatlarining talabi hamda iqtisodiy zaruriyat edi. Bu bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar nazariy ahamiyat kasb etdi. Qizig'i shundaki, ba'zi olimlar birinchi jahon urushidagi yo'qotishlarni inson kapitali qiymati orqali baholashga urindilar. I.Giyotning fikricha, kapital – bu insonning o'zidir. Insonning o'limi faqatgina gumanizm sohasi uchun emas, balki jamiyat iqtisodiy hayoti uchun ham yo'qotish bo'lishini ta'kidladilar³.

Bu davrda insonning jamiyatdagi o'rni, uning intellektual faoliyati natijalari hamda ushbu omillarning iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyot sur'atiga ta'sirini chuqur anglash zarurati kuchaydi. Zamonaviy sharoitda iqtisodiy rivojlanish va o'sish jarayonlarini tahlil qilish inson kapitalining jamiyat va iqtisodiyot taraqqiyotidagi asosiy ishlab chiqarish hamda ijtimoiy omillardan biri ekanligini ko'rsatmoqda.

Natijalar

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, inson kapitali jamiyat va davlat taraqqiyotining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot davomida inson kapitalining asosiy tarkibiy qismlari-ta'lim, sog'liqni saqlash, kasbiy malaka, intellektual salohiyat va innovatsion fikrlash iqtisodiy rivojlanish bilan uzviy bog'liqligi aniqlandi. Ayniqsa, yuqori malakali va bilimli inson resurslari mamlakatning raqobatbardoshligini oshirishda muhim rol o'ynashi ilmiy jihatdan asoslandi.

¹ Я.И.Кузьмин, Л.Н.Овчарова, Л.И.Якобсон. Как увеличить человеческий капитал и его вклад в экономическое и социальное развитие. Москва. 2018.

² Bolshoy ekonomicheskiy slovar/ Общ. red. A.N.Azriliyana. -M.: Fond "Pravovaya kultura", 1994. -S. 510.

³ Общество и экономика. – 1993. – № 9–10. – С. 4

Tahlillar natijasida inson kapitaliga yo'naltirilgan investitsiyalar jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. Ta'lim tizimini takomillashtirish, zamonaviy kasb-hunar ko'nikmalarini shakllantirish va innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlash orqali mehnat unumdorligini oshirish mumkinligi isbotlandi. Shu bilan birga, inson kapitalining rivojlanishi aholi turmush darajasining yaxshilanishi, kambag'allikning qisqarishi hamda ijtimoiy barqarorlikning mustahkamlanishiga xizmat qilishi qayd etildi. Tadqiqot davomida rivojlangan davlatlar tajribasi o'rganilib, inson kapitaliga katta e'tibor qaratgan mamlakatlarda iqtisodiy o'sish sur'atlari yuqori ekanligi aniqlandi. Inson kapitali jamiyat va davlat taraqqiyotining muhim omillaridan biri hisoblanadi.⁴ - degan fikrning ilmiy tahlili shundan iboratki, bugungi kunda mamlakatning iqtisodiy qudrati tabiiy resurslar yoki moddiy boyliklar bilan emas, balki insonlarning bilim darajasi, kasbiy malakasi, intellektual salohiyati va innovatsion fikrlashi bilan belgilanadi. Inson kapitali jamiyatning asosiy ishlab chiqaruvchi kuchi sifatida iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi, yangi texnologiyalarni yaratadi hamda ijtimoiy taraqqiyotga xizmat qiladi. Mazkur fikr Theodore Schultz va Gary Beckerlarning inson kapitali nazariyasida ham asoslab berilgan bo'lib, ular insonning bilim va ko'nikmalariga yo'naltirilgan investitsiyalar iqtisodiy samaradorlikni oshirishini ta'kidlagan. Ayniqsa, ta'lim, sog'liqni saqlash va kasbiy tayyorgarlikka qaratilgan mablag'lar kelajakda yuqori daromad va barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta'minlaydi. Shuningdek, inson kapitalining rivojlanishi jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlaydi, kambag'allikni kamaytiradi va fuqarolarning turmush sifatini yaxshilaydi. Shu sababli zamonaviy davlat siyosatida inson omiliga ustuvor ahamiyat qaratish muhim strategik yo'nalish hisoblanadi.

Inson kapitalining asosiy tarkibiy qismlari -ta'lim, sog'liqni saqlash, kasbiy malaka, intellektual salohiyat va innovatsion fikrlash iqtisodiy rivojlanish bilan uzviy bog'liqdir.⁵ Yuqori malakali va bilimli inson resurslari mamlakatning raqobatbardoshligini oshirishda muhim rol o'ynaydi.⁶ Inson kapitaliga yo'naltirilgan investitsiyalar jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.⁷

Bu esa inson omilini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lishi lozimligini ko'rsatadi. Natijalar asosida inson kapitalini rivojlantirish bo'yicha ta'lim sifati va samaradorligini oshirish, yoshlarning innovatsion va intellektual salohiyatini qo'llab-quvvatlash hamda sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish yuzasidan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Xulosa qilib aytganda, inson kapitali zamonaviy jamiyat va davlat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Insonning bilim darajasi, kasbiy malakasi, sog'lig'i, intellektual salohiyati va innovatsion fikrlashi mamlakatning iqtisodiy rivojlanishi hamda ijtimoiy barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, inson kapitaliga yo'naltirilgan investitsiyalar jamiyat farovonligini oshirish, mehnat unumdorligini kuchaytirish va iqtisodiy o'sishni jadallashtirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, rivojlangan davlatlar tajribasi inson kapitaliga katta e'tibor qaratish orqali yuqori iqtisodiy natijalarga erishish mumkinligini tasdiqlaydi. Shu bois ta'lim tizimini takomillashtirish, sog'liqni saqlash sifatini oshirish, yoshlarning ilmiy va innovatsion faoliyatini

⁴ Theodore Schultz. Investment in Human Capital. – New York: The Free Press, 1971.

⁵ Gary Becker. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis. – Chicago: University of Chicago Press, 1964

⁶ Gary Becker. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis. – Chicago: University of Chicago Press, 1964

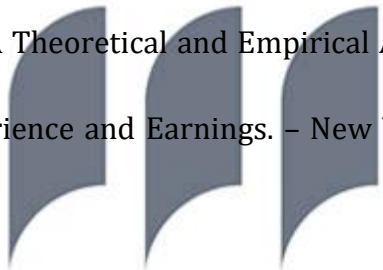
⁷ Jacob Mincer. Schooling, Experience and Earnings. – New York: Columbia University Press, 1974.

qo'llab-quvvatlash hamda malakali kadrlarni tayyorlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lishi zarur.

Demak, inson kapitalini rivojlantirish nafaqat iqtisodiy taraqqiyot, balki jamiyatning ma'naviy va ijtimoiy yuksalishini ta'minlovchi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Shu jihatdan, inson kapitalini samarali shakllantirish va undan oqilona foydalanish mamlakatning barqaror rivojlanishida muhim strategik ahamiyat kasb etadi..

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Я.И.Кузьмин, Л.Н.Овчарова, Л.И.Якобсон. Как увеличить человеческий капитал и его вклад в экономическое и социальное развитие. Москва. 2018.
- 2.Bolshoy ekonomicheskiy slovar/ Общ. red. A.N.Azriliyana. -М.: Fond "Pravovaya kultura", 1994. -S. 510.
- 3.Общество и экономика. – 1993. – № 9–10. – С. 4
- 4.Theodore Schultz. Investment in Human Capital. – New York: The Free Press, 1971.
- 5.Gary Becker. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis. – Chicago: University of Chicago Press, 1964
- 6.Gary Becker. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis. – Chicago: University of Chicago Press, 1964
- 7.Jacob Mincer. Schooling, Experience and Earnings. – New York: Columbia University Press, 1974.

**INNOVATIVE
ACADEMY**